

Nowa przygoda na Mariensztacie • Pnący się Pniewski • Kawa nasza powszednia
Jak Kossak Napoleona nie malował • Tango warszawskie à la Młynarski

ISSN 0039-1689 INDEKS 22622X

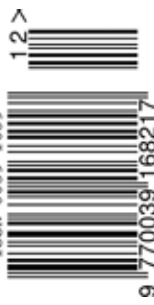
STOLICA

NR 11-12 (2354-2355) LISTOPAD-GRUDZIEŃ 2021 • 9,90 zł w tym 8% VAT

*Świąt
zdrowych i pogodnych
oraz
pomysłowości wszelkiej
na Nowy Rok 2022
iżycy STOLICA*

AdobeStock, montaż AS / IDEAPRESS

9 770039 168217

W kolejnych numerach STOLICY proponujemy trasy turystyczno-naukowe po Mazowszu, z których każda poświęcona jest innej epoce stylowej: od późnego romanizmu po wczesny klasycyzm przełomu XVIII i XIX w. Dobór miejscowości i zabytków jest podyktowany wartościami historycznymi oraz znaczeniem dla sztuki Mazowsza. Zebrane w grupy budowle sakralne, rezydencjonalne i publiczne można uznać za najbardziej reprezentatywne dla regionu, co więcej, składają się one na ilustrację kluczowych zjawisk i procesów w dziejach Mazowsza. Przy tym przypominamy plejadę rodzimych, często zupełnie zapomnianych artystów i rzemieślników

Wokół historycznego Mazowsza

– o kulturze artystycznej regionu
cz. 4

LEGENDA

- miasta
- granice ziem
- granice współczesnego woj. mazowieckiego
- rzeki
- trasa turystyczno-naukowa VI
- trasa turystyczno-naukowa VII

Prowadząc rozważania nad sztuką dawnego Mazowsza, należy pamiętać, że administracyjne granice tego regionu są dzisiaj różne od tych sprzed 1795 r. Bez dawnego województwa rawskiego oraz ziem łomżyńskiej i wiskiej, za to z dodaną północną częścią dawnego regionu sandomierskiego (Radom i okolice) oraz fragmentami Podlasia i ziemi łukowskiej województwa lubelskiego – współczesne województwo mazowieckie gromadzi spuściznę materialną i kulturową kilku niezwiązanych ze sobą wcześniej dzielnic dawnej Rzeczypospolitej.

TRASA VI: Wśród mazowieckich klasztorów – manierystyczne, późnobarokowe i rokokowe niespodzianki między Narwią i Skrwą (XVII-XVIII w.)

Pułtusk – Strzegocin – Wyszogród – Płock – Łęg Probstwo – Biezuń – Żuromin – Ratowo

Mazowsze zwane Starym lub Polnym, obejmujące obszary dawnych przedpiastowskich opoli z X w. wokół Płocka, po linii rzek Wkry (Działdówki) na północy i Narwi na wchodzie, jest terenem zazwyczaj pomijanym w badaniach nad sztuką XVII i XVIII w. Z wyjątkiem królewskiego (i wojewódzkiego) Płocka, biskupiego Pułtusza oraz będącego siedzibą i miejscem mauzoleum rodzowego Krasieńskich Krasnego pod Przasnyszem zabytki z tych stuleci na omawianym terenie doczekały się tylko ogólnego omówienia w studiach regionalnych.

▲ Pułtusk – Stare Miasto, kościół franciszkanów reformatów, widok ogólny wnętrza z wystrojem ołtarzowym, l. 70. XVIII w., wyk. nieustalona pracownia z Wielkopolski lub Prus Królewskich

Strzegocin, świątynia pielgrzymkowa bernardynów, widok ogólny wnętrza z późnokokokowymi freskami i wyposażeniem, l. 60.-90. XVIII w. ▶

Tymczasem warto skrócić z utartych dróg ku mniejszym miejscowościom, a najbardziej wartościowym kluczem tematycznym mogą być placówki klasztorów mniszych i żebraczych, zwłaszcza bernardynów i franciszkanów reformatów (zwanych dawniej obserwantami). Dzieła sakralne powstałe z ich inicjatywy ukazują najważniejsze cechy regionalnej, mazowieckiej odmiany manieryzmu, baroku i rokoka. Różni się ona zasadniczo od sztuki w Warszawie i jej regionalnych satelitów: prymasowskiego Łowicza czy należących do magnaterii Węgrowa i Szczuczyna, łączy za to wpływy środowisk Prus Królewskich i Książęcych, Kujaw (z dawną ziemią dobrzyńską) oraz szeroko pojętej Wielkopolski.

Start trasy to **Pułtusk**, miasto należące od XII do XIX w. do biskupów płockich jako ich druga rezydencja. Poza obrębem obecnego miasta lokacyjnego okolonego kanałami Narwi, na obszarze nazywanym Starym Miastem, wzniesiono w latach 1634-1648 niewielki **późnorenesansowy kościółek św. Józefa**, powierzony

Zdjęcia: M. Wardzyński

Płock, kościół franciszkanów reformatów, widok ogólny wnętrza z wystrojem ołtarzowym, l. 60.-70. XVIII w., proj. arch. Benjamin Kaal z Brodnicy, wyk. nieznaną warsztat rzeźbiarski z Prus Królewskich

natomiast w skromnym wyposażeniu ołtarzowym widać dalekie echa stołecznego kościoła bernardyńskiego św. Anny przy Krakowskim Przedmieściu. Artystyczną oprawę wnętrza stanowią freski pędzla **Kazimierza Ślizawskiego** z 1792 r., które reprezentują schyłkową fazę późnego baroku i rokoka, wspartego w kreacji iluzjonistycznych nastaw bocznych i scen figuralnych graficznymi inspiracjami z Augsburga i Europy Środkowej.

Przemierzając się dalej na południowy zachód ku Wiśle, przez tereny dawnej ziemi zakroczymskiej, warto zawitać do **Wyszogrodu**, w XI-XIV w. pełniącego ważną rolę grodu mazowieckiego i siedziby książęcej, a dzisiaj słynącego z pięknych panoram wiślanych i dedykowanego rzece **muzeum**. Tutejszy **kościół parafialny** Piastowie przekazali w 1320 r. Zakonowi Rycerskiemu Grobu Bożego w Jerozolimie (zwanemu na ziemiach polskich bożogrobcami lub

Żuromin, kościół jezuitów / franciszkanów reformatów, widok ogólny wnętrza z wystrojem ołtarzowym, l. 70. XVIII w., wyk. nieustalona pracownia z Wielkopolski lub Prus Królewskich

Ratowo, świątynia pielgrzymkowa bernardynów, rokokowe wyposażenie ołtarzowe, 1751-1762, proj. i wyk. Jan Dubanowski z Brodnicy (atryb.)

Łęg Probstwo, świątynia parafialna, manierystyczny ołtarz główny pochodzący z dawnego kościoła opackiego norbertanek w Płocku, 1636 r.

następnie opiece franciszkanów reformatów. Jego surowe mury kryją jeden z wybitniejszych przykładów architektury ołtarzowej doby rokoka w wielkopolskiej prowincji tego zakonu (obejmującej także Mazowsze i Podlasie), datowany na lata ok. 1775-1777. Wszystkie elementy wystroju zgodnie z nakazującymi zachowanie ubóstwa przepisami zakonnymi wykonano z pokostowanej dębiny, jedynie dynamicznie upozowane figury i ornamenty wycięto z lipiny i pobielono. Poszczególne nastawy są wzorowane na wcześniejszych późnobarokowych ołtarzach z lat 30.-50. XVIII w. z kościołów zakonnych w Boćkach na Podlasiu i Warszawie przy ulicy Senatorskiej. Poza reformatami podobne surowe przepisy i zunifikowane rozwiązania wprowadzili już w końcu XVII w. kapucyni.

Kilkanaście kilometrów dalej na zachód leży **Strzegocin**, gdzie w latach 40.-60. XVIII w. wybudowano z fundacji kilku zamożnych rodzin szlacheckich spory **klasztor** i obszerny, halowy **kościół bernardynów**. Kościół ukończył dopiero po 1763 r. ewangelicki budowniczy **Samuel Fischer**, pochodzący zapewne z Czech, aktywny w Gdańsku, a odpowiedzialny za szereg *fabryk* kościelnych i klasztornych między Łowiczem, Płockiem i Mławą. Grubościenne nawy i sklepienia oraz surowa dwuwieżowa fasada przywodzą na myśl prowincjonalne budowle z Prus Królewskich i ziemi dobrzyńskiej,

miechowitami, od ufundowanego w 1163 r. pierwszego opactwa utworzonego w Miechowie pod Krakowem). Obecne, surowe formy postbarokowe z lat 1779-1783 świątynia zawdzięcza **Samuelowi Fischerowi**, a w jej skromnym wyposażeniu wyróżnia się zespół obrazów ołtarzowych z XVII i XVIII w.

Docierając do Płocka, kierujemy się tym razem do **kościółka seminaryjnego św. Jana Chrzciciela**, który do 1864 r. należał do franciszkanów reformatów. Jego skromne, zgodne z wytycznymi zakonnymi elewacje mogą zmylić – w środku ewangelicki architekt **Benjamin Kaal (Kahl) z Brodnicy** stworzył w latach 1758-1771 wzorowane na projektach późnobarokowych kościołów zakonnych w Osiecznej pod Leszmem Wielkopolskim oraz w Grudziądzu, Brodnicy i Łąkach Bratiańskich pod Nowym Miastem Lubawskim wspaniałe wnętrza w tzw. systemie łańcuchowym, z przenikającymi się kolumnami i elipsami planów prezbiterium i nawy, nakrytych centralizującymi sklepieniami z pasowymi gurtami. Dębowy, miejscami bielony wystrój ołtarzowy został wykonany przez warsztat snycerski sprowadzony z Prus Królewskich. Na szczególną uwagę zasługuje ekspresyjny rokokowy krucyfik w polu głównym ołtarza wielkiego, który w swojej dorystycznej szacie przypomina gotyckie krucyfiksy franciszkańskie z XIV i pocz. XV w.

Opuszczając Płock, udajemy się do wsi **Łęg Probstwo**, w której znajduje się wzniesiony w latach 30. XVI w. okazały **późnogotycki kościół** należący do uposażenia kapituły katedralnej płockiej. Nasza wizyta w nim wiąże

się z niezwykle **późnomanierystycznym ołtarzem głównym z 1636 r.**, który sprowadzono tutaj w 1819 r. ze skasowanego przez carat płockiego opactwa norbertanek św. Marii Magdaleny. Dzięki potężnej, wieloplanowej i ażurowej strukturze oraz licznym figurom i fantazyjnym, czerpiącym z wzornikowych grafik z XVI – i XVII-wiecznych Niderlandów i Nadrenii ornamentom nastawa ołtarzowa należy do ścisłej czołówki małej architektury i rzeźby drugiej ćwierci XVII w. w całej Rzeczypospolitej. Z wirtuozerią dłuta nieznanego mistrza konweniuje odsłonięta niedawno XVII-wieczna skomplikowana **polichromia** z licznymi złoconiami i efektami strukturalnymi malatur. Inne dzieła tej pracowni, działającej w latach 30. i 40. XVII w. w Płocku, znajdują się jeszcze w **Lipnie** (ołtarz główny z kościoła pielgrzymkowego bernardynów w **Skępem-Wymyślinie**), **Świdnie**, **Barcicach**, **Łomży** i w **Domanowie pod Brańskiem na Podlasiu** (ołtarze boczne) oraz w **Naruszewie koło Płońska** (ambona).

W dalszej drodze ku ziemi zawkrzańskiej warto się zatrzymać w urokliwym **Bieżuniu**, gdzie zachowały się pierwotna **drewniana zabudowa pierzei rynkowych i ulic** (upamiętniona też w wyjątkowym regionalnym **Muzeum Małego Miasta**) oraz murowany **kościół parafialny z lat 1766-1768** fundacji kanclerskiego rodu Zamoyckich. Jego kulisowe, ściennie-filarowe wnętrza oraz oszczędna, klasycyzująca fasadę według modelu Jakuba Fontany, typowe dla budownictwa drugiej połowy XVII i XVIII w. w Warszawie i na Mazowszu, zdobi pochodzący z czasu rozbudowy świątyni w latach 1887-1889

neorokokowy ołtarz główny, będący pastiszem omawianych nastaw w Boćkach, Warszawie, Pułtusku i Płocku. Niemal bliźniacza mu nastawa z początku XX w. znajduje się w **Sieluniu nad Narwią**, dawnej siedzibie biskupów płockich i stolicy znacznego klucza ich dóbr, nazywanego w XVIII w. Księstwem Sielunskim.

Dominantą architektoniczną obszernego rynku w **Żurrominie** jest usytuowany w pierzei północno-wschodniej monumentalny halowy **kościół jezuitów / franciszkanów reformatów (ob. parafialny) pw. Trójcy Świętej**, który powstał w latach 1715-1780 według planów gdańskiej świątyni jezuitów na Starych Szkotach (1676-1677, arch. Barthel Ranisch, przebudowa 1748-1755, arch. Lewicki). Bardzo długi czas budowy kompleksu klasztorowego był związany z czasowym opuszczeniem placówki w 1773 r. po likwidacji Towarzystwa Jezusowego. Według pierwotnych planów świątynia miała mieć masywną dwuwieżową fasadę, jednakowoż ze względu na surowe przepisy reformackie zakazujące budowy wież ostatecznie późnobarokową elewację frontową nakryto potężnym szczytem o płynnej falistej linii. Kościół we wnętrzu przypomina wielkie świątynie średniowieczne z kręgu nadbałtyckiego, z rzędami potężnych filarów międzynawowych i szerokimi sklepieniami. Wysoką wartość artystyczną zawdzięcza rokokowemu wystrojowi ołtarzowemu typu reformackiego, a na szczególną uwagę zasługują tutaj **rzeźbiarskie stacje drogi krzyżowej i unikatowy trójstronny feretron-ołtarzyk procesyjny**.

44

TRASA VII: Daleko od szosy – rajd po późnogotyckich i nowożytnych zabytkach dawnego Mazowsza czerskiego i ziemi stężyckiej (XVI-XVIII w.)

Cegłów – Pogorzel oraz Siennica – Zglechów – Jeruzal – Kuflew – Seroczyn – Zwola Poduchowna – Żelechów

Na drugim biegunie geograficznym historycznego Mazowsza znajdują się ziemie warszawska i czerska. Wysoczyzny Kałuszyńska i Żelechowska należą do najbardziej urozmaiconych krajobrazowo obszarów na Mazowszu, obfitują w liczne polodowcowe wzgórza, doliny meandrujących

Pogorzel, dwór Kazimierza i Antoniny Rudzińskich, elewacja ogrodowa, 1740-1742, proj. arch. Simon Gayger

Kierując się na południowy wschód, w dół biegu Wkry, docieramy do Ratowa, gdzie na niewielkim wyniesieniu nad rzeczką Mławką założono w końcu XVII w. placówkę pielgrzymkową bernardynów, która obsługiwała regionalne **sanktuarium św. Antoniego Padewskiego. Świątynia** murowana, ścienno-filarowa, według redukcji planów nieistniejącego kościoła bernardyńskiego św. Andrzeja na warszawskiej Pradze (1620-1640), powstawała w dwóch etapach: w latach 1735-1749 i do 1760. Na osi prezbiterium założono czterokrzydłowy **klasztor**. Przy ich budowie wzięli udział **Samuel i Jan Fischer** oraz **Jan Narębski**. Pozbawione bogatszych podziałów elewacje i wnętrza były zapewne zaprojektowane do pokrycia ich malowidłami, jednakowoż realizował je dopiero w 1903-1904 r. w neorokokowej szacie **Walery Krowicki z Warszawy**. W okresie od 1751/1752 do 1762 r. Ratowo zyskało unikatowy w skali regionu wielokulisywy wystrój ołtarzowy w stylu rokoka południowoniemieckiego, w całości wzorowany na rycinach augsburskich. Jego domniemanym autorem był ceniony **snycerz brodnicki Jan Dubanowski**, czynny od lat 40. XVIII w. głównie ziemi chełmińskiej i dobrzyńskiej. Na Mazowszu jego prace zachowały się m.in. w Mławie, Ostrołęce, Głinojecku czy Gzach pod Pułtuskiem.

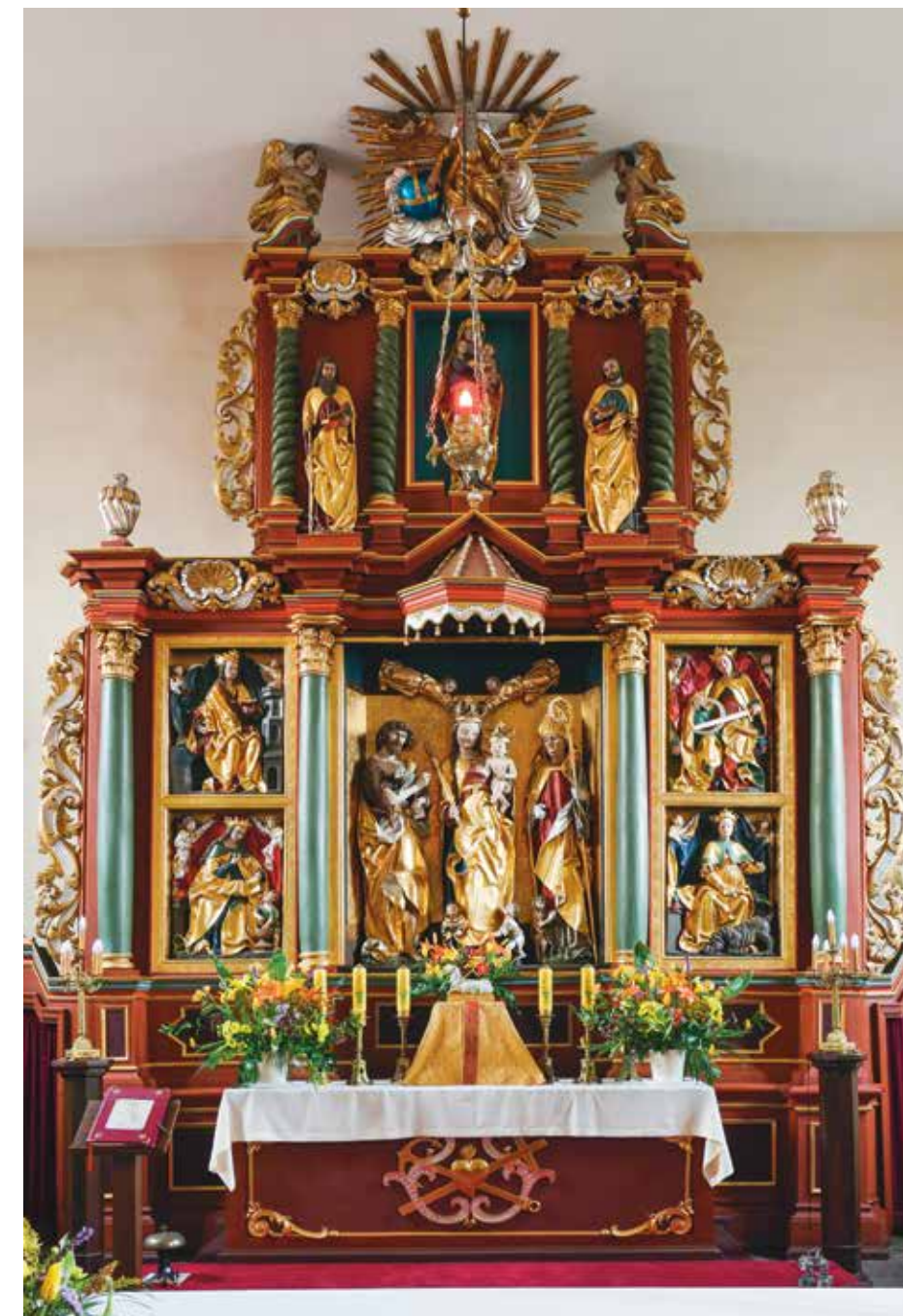
Ratowo jest idealnym punktem wypadowym wycieczek zabytkoznawczych po ziemi zawkrzańskej, np. do **Szreńska, Mławy, Kuczborka-Osady i Grzebska**.

rzek i strug, wreszcie piękne lasy, łąki i pola. W parze z docenieniem walorów przyrodniczych nie idzie wiedza o zabytkach i kulturze artystycznej oraz ludowej tych terenów, które pozostają wciąż na uboczu zainteresowań Kurpiami czy tradycją księżacką w Łowickiem.

Dogodnym punktem startu jest położony na południowy wschód od Mińska Mazowieckiego **Cegłów**, którego prawdziwą ozdobą jest murowany salowy kościół parafialny o charakterystycznych dla budownictwa schyłku gotyku w pierwszej połowie XVI w. cylindrycznych przyporach murów. W pierwszej ćwierci XVII w. przeszedł on częściową przebudowę w duchu późnego renesansu podalpejskiego, o czym świadczą ozdobiony *sgraffito* portal południowy, architektoniczny szczyt nad prezbiterium oraz gipsatorski, niderlandyzujący w formach wystrój zakrystii. Uwagę warszawianistów przykuwa okazałe późnogotyckie retabulum-poliptyk, które przeniesiono przed 1629 r. do Cegłowa z archikolegiaty warszawskiej. To dawny ołtarz główny tej drugiej świątyni, ufundowany w 1510 r. przez ważnego mecenasa kultury, nauki i sztuki – biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego – i wykonany przez artystów południowoniemieckich: snycerza z kręgu Jakoba Beinharta z Wrocławia i malarza Lazarusa Gertnera z Ulmu w Szwabii. Jest to obecnie jedyny na Mazowszu obiekt tej rangi artystycznej.

Na południe od Mińska rozciągały się do XVIII w. rozległe bory królewskiej **Puszczy Mińskiej**, w których ostoi powstały w XIII-XVI w. pierwsze osady, m.in. **Pogorzel** i **Siennica**. W pierwszej miejscowości naszym celem zwiedzania jest okazały murowany dwór późnobarokowy, wzniesiony w latach 1740-1742 przez arch. Simona Gaygera dla Kazimierza Rudzińskiego herbu Prus III, podówczas kasztelana czerskiego. W rozczłonkowanej bryle uwagę zwraca piętrowy ryzalit środkowy oraz użyty w pilastrach porządek toskański. Wnętrza dworu są niedostępne (obiekt jest wysiedlony), warto jednak wspomnieć o zachowanej tu marmurowej posadzce i historycznych kominkach. Jest to obecnie jedyna oryginalna – nieprzebudowana – późnobarokowa rezydencja w tej części Mazowsza.

W sąsiedniej **Siennicy** z inicjatywami budowlano-artystycznymi kasztelana Rudzińskiego i jego żony Antoniny z Nowosielskich wiąże się wzniesiony w latach 1749-1751 pod kierunkiem wybitnego warszawskiego architekta

Cegłów, kościół parafialny, ołtarz główny (dawniej w archikolegiacie w Warszawie), 1510 r., wyk. warsztat Jakoba Beinharta z Wrocławia i Lazarus Gertner z Ulmu

Antonia Solariego kompleks klasztorny franciszkanów reformatów. Skromne, linearne formy późnobarokowej ścienno-filarowej świątyni ilustrują wszystkie najważniejsze cechy stołecznego budownictwa na Mazowszu i Podlasiu ok. połowy XVIII w. Pustka we wnętrzu jest efektem jego wypalenia w trakcie ciężkich walk w lecie 1944 r., a niefortunnie sfinalizowana rekonstrukcja rokokowego ołtarza głównego ma niewiele wspólnego z oryginalną strukturą, która była dziełem niezidentyfikowanego warsztatu ze stolicy.

Dalsza droga, w kierunku **Jeruzala, Kuflewa i Seroczyna**, wiedzie przez wieś **Zglechów**, gdzie zachowała się unikatowa figura przydrożna, wtórnie powiązana z kultem Najświętszej Marii Panny. Umieszczone na wysokim cokole i słupie kamienne popiersie młodej kobiety

Siennica, zespół poreformacki, 1749-1751, proj. arch. Antonio Solari z Warszawy

46

jest w istocie świecką rzeźbą przeznaczoną do pałacu lub ogrodu dworskiego i nosi cechy francuskiej rzeźby rokokowej. Jej pierwotne miejsce przeznaczenia pozostaje nieznane, a okoliczności powstania wiążą się być może z tragiczną śmiercią córki właścicieli miejscowego dworu, która miała utonąć w stawie.

Jeruzal, małe malownicze miasteczko o drewniano-murowanej zabudowie, zyskało wielką popularność dzięki serialowi *Ranczo*. Nas do Jeruzala sprowadza interesujący drewniany kościół parafialny z oryginalnym wystrojem z XVI i drugiej połowy XVII w. (fascynująca późnogotycka grupa Ukrzyżowania na belce tęczywej i zespół barokowych ołtarzy), a nade wszystko – usytuowane na przeciw południowej elewacji świątyni, na terenie cmentarza przykościelnego, unikatowe w skali regionu, wolnostojące, murowane, wczesnoklasycystyczne mauzoleum zmarłego w 1798 r. właściciela miejscowości – Floriana Cieszkowskiego herbu Dołęga. Nieznany architekt nadał mu zredukowany kształt trójprzelotowego łuku triumfalnego w porządku doryckim, z czarnomarmurową

Jeruzal, cmentarz przykościelny, wczesnoklasycystyczne mauzoleum Floriana Cieszkowskiego (zm. 1798)

tablicą i stiukowym wieńcem laurowym. Najciekawszym elementem kompozycji jest wmontowana jako wieko pseudosarkofagu XVI-wieczna, silnie zatarta figuralna płyta rycerska z piaskowca, pozyskana najprawdopodobniej z kościoła i upamiętniająca jednego z dziedziców Jeruzala. Użycie owej „starożytności” w pomniku szambelana króla Stanisława Augusta Poniatowskiego można interpretować – obok podobnych zabytków w Arkadii, Nieborowie i Jabłonnie – za jeden z wczesnych oświeceniowych przejawów zainteresowania współczesnych zamierzchnią historią i jej artefaktami.

Nieopodal znajduje się **Kuflew**, z malowniczo usytuowanym na wzgórku zespołem kościelnym, którego nowożytnymi pozostałościami są unikatowa, trójkątna w planie XVIII-wieczna dzwonnica oraz wyjątkowej urody kamienna figura

św. Jana Nepomucena, ustawiona w 1777 r. przez administrującego parafią ks. Franciszka Kosowskiego, kanonika warszawskiego. Jej powstanie wiąże się z działalnością w Warszawie italianizującego warsztatu z krajów

Kuflew, figura św. Jana Nepomucena, 1777 r., wyk. nieustalony italianizujący rzeźbiarz środkowoeuropejski z Warszawy

Zwola Poduchowna, kościół parafialny, przed 1687 r.

habsburskich, który wcześniej pracował m.in. w kościele bernardynów św. Anny przy Krakowskim Przedmieściu.

Seroczyn zasłynął przed laty jako plan zdjęciowy filmu i serialu *Noce i dni* z 1975 r., według powieści Marii Dąbrowskiej, w reżyserii Jerzego Antczaka, a wybudowane tutaj na potrzeby zdjęć „XIX-wieczne” dwór i folwark Niechciców należały do najdroższych przedsięwzięć scenografii w dziejach powojennej kinematografii polskiej. Prawdziwym zabytkiem jest za to miejscowy kościół z lat 1910-1913 według projektu inż. Zdańskiego z Siedlec, neogotycki, o ciekawym centralizującym planie z wieżą w fasadzie, który kryje we wnętrzu XVI-wieczny obraz Matki Bożej Różańcowej, przywieziony tutaj w 1607 r. ponoć z Moskwy, jako jeden z łupów pierwszej dymitriady, oraz komplet późnoroкокowych ołtarzy o proveniencji puławskiej. Obecność na terenie pogranicza Mazowsza, Małopolski i Podlasia licznych wyrobów utalentowanych snycerzy nadwornych książąt Czartoryskich z Końskowoli i Puław wyznacza granicę północnego zasięgu wpływów tego ważnego ośrodka artystyczno-rzemieślniczego.

Dwudziestoparokilometrową trasę do **Zwoli Poduchownej** urozmaica obserwacja pagórkowatych terenów **Wysoczyzny Żelechowskiej**. Powodem naszej wizyty jest miejscowy drewniany kościół parafialny, ufundowany

przed 1687 r. na rubieży Mazowsza i diecezji poznańskiej, w miejscu długoletniej obecności protestantów (rody Lasockich i Zwolskich). Inicjatorem budowy był zasłużony dla kontrreformacji biskup Stefan Wierzbowski, m.in. założyciel w latach 60. XVII w. idealnego miasta pątniczego Nowa Jerozolima (obecnie Góra Kalwaria). Wart zobaczenia jest tutaj cenny dar infulata – obraz św. Izydora Oracza (Isidora Agricoli). Kanoniczne przedstawienie pochodzące spod Madrytu XII-wiecznego patrona rolników okalają sceny z jego legendarnego żywota i przedstawienia cudów, jakie miały miejsce po jego śmierci. Taki typ wizerunków wywodzi się wprost z chorągwi kanonizacyjnych w Rzymie (świętym Isidor Agricola został w 1622 r.) i był rozpowszechniany w całej Europie dzięki rycinom. Kościół zwolski przechowuje ponadto dwa rzadkie na tym terenie ołtarze barokowe z lat 80. XVII w. i regencyjną nastawę główną – kolejne dzieło pracowni puławskich.

Zdążając na południe, w kierunku ziemi stężyckiej i **Żelechowa**, warto pamiętać o związkach tego miasta z Warszawą. W 1792 r. okoliczne dobra nabył od Lubomirskich wybrany rok wcześniej na pierwszego prezydenta stolicy Ignacy Wyssogota Zakrzewski (1745-1802) – Wielkopolańczyk, wybitny oświeceniowy

